

Het lied in de eredienst: tien aandachtspunten

door Dirk Zwart

Een gemeente - en een kerkmusicus - maakt heel wat mee, op het gebied van liederen in de kerkdienst. Eén of twee keer per zondag zingt de gemeente gemiddeld zo'n zes liederen, of een aantal coupletten daarvan. In de meeste gevallen heeft de predikant die liederen allemaal uitgezocht. Zondag aan zondag, jaar in jaar uit. Dat zal niet altijd gemakkelijk zijn! Wat zijn de factoren die de keuzes bepalen? Tien aandachtspunten bij het omgaan met het kerklied en de liedkeuze.

1. Kies niet alle liederen bij de preek

Het ontwerpen van een kerkdienst begint met het vaststellen van een preektekst en lezing(en), en misschien met het maken van een preek. Daar passen bepaalde liederen bij, die op de daartoe bestemde plekken (na de lezing(en), na de preek) gezongen kunnen worden. Registers op bijbelplaatsen, zoals achterin het *Liedboek voor de kerken* is te vinden, bieden hier uitkomst. En het kan mooi zijn als er in overige liederen ook iets meeresoneert van de thematiek van de dienst. Maar het kan erg vermoeiend zijn als *alle* liederen in de dienst 'concordant' (= op trefwoord) zijn uitgekozen. Niet alles draait om de preek!

2. Lieder hebben hun eigen functie

Een lied na de preek sluit aan bij de preek. Maar een lied na de geloofsbelijdenis moet niet wéér een lied-bij-de-preek zijn, maar een lied na de geloofsbelijdenis (als daar überhaupt een lied gezongen moet worden.) Er zijn méér elementen in een kerkdienst dan lezingen en preek: opening, verootmoediging, slotzang, etc. Lieder die met zulke elementen zijn verbonden, hebben een andere functie dan in-dienst-van-de-preek te staan.

Dat betekent ook, dat we een geloofsbelijdenis alleen zingen op de plek van de geloofsbelijdenis. 'Het votum is toch ook een belijdenis,' zei een predikant tegen me die de Apostolische Geloofsbelijdenis als openingslied wilde zingen. Maar dat geldt voor meer: ook het zingen en bidden en preken zijn vormen van geloofsbelijdenis, zoals ook in andere elementen dan de gebeden 'gebedselementen' zitten, of verkondigende elementen.

3. Laat liederen tot hun recht komen

Sommige (vooral nieuwere) liederen zijn zo'n sterke eenheid, met een bepaalde opbouw, dat 'versjesplukken' geen recht doet aan het lied. Zing het desgewenst in beurtzang. Houd verzen bij elkaar die bij elkaar horen. Psalm 105: 21 kun je niet zingen zonder te weten om welke gunst het precies gaat. Een psalmvers dat met 'Maar' begint, kun je niet losmaken van het voorgaande.

Dat geldt ook voor specifiek met het kerkelijk jaar verbonden liederen: als je alleen GK 100 vers 3 zingt op Goede Vrijdag, zing je nog steeds een hemelvaartslid, ook al zijn met dat gebeamer de omringende verzen niet meer zichtbaar. Ook coupletten uit kerstliederen zijn nauwelijks 'kerstvrij' te zingen, mede door de uitdrukkelijke kerstsfeer die door de melodie wordt opgeroepen.

Kinderliederen (zoals die uit *Alles wordt nieuw*) of de 'Ik ben'-liederen van Ria Borkent, zijn geschreven voor kinderen. Gebruik ze niet alsof het liederen voor volwassenen zijn, maar laat de kinderen ze zingen, of één couplet, of geef aan dat wij ze als volwassenen 'meezingen' met de kinderen, en dat die zich dus goed moeten laten horen.

Lieder stellen soms specifieke eisen qua begeleiding: niet alle liederen zijn geschikt om op een orgel begeleid te worden, of om door de gemeente gezongen te worden. (Zie de lijst in *Eredienst* jrg. 36 nr. 4.) Is er geen piano of muziekgroep, zing ze dan niet. Of weet je

van tevoren dat de gaven van de organist niet toereikend zijn voor dit specifieke lied, geef het dan niet op.

Liederen moeten klinken zoals ze bedoeld zijn, en niet verminkt worden, in tekstueel noch in muzikaal opzicht.

4. Heb oog voor de werking die een lied kan hebben

In mijn boek *Boven jezelf uit zingen* heb ik verschillende functies van liederen onderscheiden. Een lied kan kan je bemoedigen en troosten (pastorale functie) of kan je iets leren (voedende functie). Je kunt met een lied je geloof uitdragen (verkondigende functie) of ervan in heilig enthousiasme of vervoering raken (devotionele functie). Er zit ook een rituele kant aan liederen (het wordt gezongen op een bepaald moment of het markeert een liturgisch moment), of je kunt het ook gewoon een schitterend lied vinden (esthetische functie). Een lied heeft nooit alleen maar één functie, maar altijd een combinatie van. Maar daaruit springt vaak wel één functie als dominant naar voren. Opwekkingsliederen bijvoorbeeld hebben voor veel mensen een sterke devotionele functie (beleving van geloof), terwijl *Liedboek*liederen sneller als voedend worden ervaren - al 'lust' men die voeding niet altijd. Wie zich van deze onderscheiden functies bewust wordt, kan daar rekening mee houden. Een louter 'voedend' lied als slotlied werkt bijvoorbeeld niet prettig. Van een slotlied moet liefst een pastorale werking uitgaan, zo niet een devotionele. Gewoon gezegd: een slotlied moet een 'fijn' lied zijn, dat blijft naklinken als je naar huis gaat.

5. Varieer

Herkauw niet voortdurend dezelfde succesnummers: altijd maar weer 'Groot is uw trouw o Heer' of 'Ik bouw op U'. Er is zó veel keus! Een mogelijkheid is bijvoorbeeld om de openingspsalm te ontlenen aan een van de roosters van het kerkelijk jaar. Veel zondagen hebben een vaste openingspsalm, die gerust zelfstandig kan functioneren, los van de preektekst. Dat legt meteen een mooie verbinding met de 'kerk van alle eeuwen'.

6. Ontdek en gebruik de volle breedte van onze liederenschat

Steek er eens een studieverlof in, of een vakantie. We hebben inmiddels de keuze uit 150 psalmen, de 182 gezangen uit ons *Gereformeerd Kerkboek* (waarna nog 43 gezangen werden vrijgegeven) en zo'n 350 gezangen uit het *Liedboek voor de kerken*. Vooral die laatste categorie biedt veel (nog) ongekende en ongezongen schatten. Ik weet dat het enige tijd en moeite kost om die op te delven en er vertrouwd mee te raken, maar er zit zó veel moois tussen! De tekstuele en muzikale rijkdom is groot. Liederen reiken vaak onvermoede verbanden aan, die de gemeente kunnen opbouwen. Er zitten bekende melodieën tussen en de meeste onbekende zijn niet moeilijk aan te leren. Ook in muzikale zin zijn deze liederen, uit vele eeuwen en dus in vele stijlen, opbouwend: ze helpen mee het muzikale-kwaliteitsgevoel van een gemeente te vormen, wat in deze tijd van muzikale verplating van groot belang is.

7. Neem kennis van publicaties

Laat u vormen door publicaties van kerkmusici, liturgen en andere deskundigen in boeken en tijdschriften. (B.v. J. Smelik, *Eredienstwaardig*. Zie verder www.kerkmuziek.nu > Boeken.) Het Steunpunt Liturgie van onze kerken biedt een overvloed aan documentatie. Het *Compendium* bij het *Liedboek voor de kerken* biedt achtergrondinformatie over elk lied. U hoeft het niet allemaal zelf uit te vinden! (Misschien heeft u zelfs een professionele kerkmusicus in uw gemeente. Val hem lastig met uw vragen en honoreer zijn inbreng.) Ja, het kost een investering van tijd en aandacht. Maar die komt ten goede aan uw eigen vorming en aan die van de gemeente en zal zich ruimschoots terugverdienen.

8. ‘Verkoop’ het lied

Deel uw enthousiasme over of geraaktheid door een lied eens met de gemeente. Wijs haar op Schriftverwijzingen of verbanden in een lied, geef aan waarom u het laat zingen, of citeer er in de preek uit. Een goed lied heeft aan u en de gemeente veel te bieden.

9. Zie het lied als hulp

Het lied kan u helpen bij wat u de gemeente wilt meegeven. Kunt u in uw preek in gebeden alles zeggen wat u wilt? Zegt een liedregel of strofe het soms niet veel kernachtiger? Misschien kan een lied datgene verwoorden waar u niet meer aan toekwam? Een predikant wees eens mijn liedsuggestie af met het argument dat het lied dingen aansneet waar de preek niet over ging. Maar is dat niet juist een prachtig argument om het wèl te zingen? Een lied is geen andere verwoording van wat u al zegt, maar aanvulling, iets ‘op zichzelf’, dat eraan raakt en erop voortbouwt.

10. Help het lied

Wil het lied tot zijn recht komen en ‘landen’ bij de gemeente en daardoor zijn werking(en) kunnen verrichten, dan moet het muzikaal adequaat worden begeleid. Krijgen de organisten (bij)scholing? Houdt uw gemeente er een gezond kerkmuzikaal beleid op na? Muziek is de helft van de eredienst! Laat eens een deskundige een ‘kerkmuzikaal rapport’ opstellen met een bevind van zaken en aanbevelingen.

En zet de kinderen in! Zorg voor een koppeling tussen kerk en school (‘lied van de week’, ‘psalmversje’), laat ze als groep eens een (kinder)lied of een strofe zingen in de dienst. Geen flauwe kinderliedjes, maar kerkliederen. Tekstueel vaak (net) boven hun ‘niveau’, maar juist daarom zo goed voor ze! En onderschat ze niet: in muzikaal opzicht kunnen kinderen veel meer dan we denken.

Ik breng dit alles niet naar voren omdat het mij als kerkmusicus om mijn persoonlijke hobby zou gaan. Het gaat mij om de kerk en om de gemeente, en de belangrijkste ‘stem’ die de gemeente in de eredienst heeft is de stem van het lied. De muziek van de kerk is bovendien een belangrijk element van haar ‘visitekaartje’.

En in dit opzicht lijkt ‘kwaliteit’ mij een kernbegrip. Want als we niet investeren in kwaliteit, waar blijven we dan met onze kerk? Hoe willen we nu en in de toekomst, in de eerste plaats met het oog op de eigen gemeente, maar niet minder met het oog op onze missionaire uitstraling, een aantrekkelijke kerk zijn, als we niet alle mogelijke zorg besteden aan ons kerklied?